

Kisebbségvédelem, autonómia és revízió

Esterházy János szerepe a csehszlovákiai magyar politika alakításában
1932–1938*

A kelet-közép-európai nemzeti kisebbségek 20. századi történetének egyik összetett, módszertani kérdését az a feladvány jelenti, miként lehet a kisebbségi csoportoknak az „eredeti” nemzeti társadalomhoz, illetve a „befogadó” nemzetállamhoz való viszonyát kiegyensúlyozott, szinkron elemzések tárgyává tenni.¹ A kisebbségi csoportok történeti pozíciója, megítélése ugyanis rendszerint ellentétes a két oldalon. Például az 1918–1920. évi államjogi, az 1938–1941. évi revíziós vagy éppen az 1945–1948 közötti kényszer-migrációs és kényszerasszimilációs változások az egyik oldalon nemzeti veszteségnek, a másik oldalon nemzetállami győzelemnek minősülnek.² S ezzel csupán a nemzeti történeti narratívák egyetlen elemét emeltük ki. Legalább ugyanilyen fontos különbségek mutathatóak ki a kisebbségi helyzetben kialakuló (mikro)társadalmak, nemzeti (kényszer)közösségek és multietnikus regionális adottságok történeti vizsgálatában. Az „anyaország” és a kisebbségeket befogadó nemzetállam eltérő historiográfiai kontextusa, a kutatások legtöbbször alapvetően különböző forrásbázisa vagy az érintett államok egymással rendszerint élesen szemben

* A tanulmány a Visegrádi Alap által támogatott „The Life and Political Role of János Esterházy in Archival and Press Sources” című projekt, valamint a VEGA „Československá republika a maďarská menšina na Slovensku (1930–1938)” 2/0023/12. számú kutatási program keretében készült.

1 A 20. század két világháború közötti szakaszában a magyar kisebbségi politika legsúlyosabb dilemmái közé kétségkívül a Rogers Brubaker által leírt „triadikus viszony” csapdahelyzetei tartoztak. Az eredeti „nemzetállamok” és a róluk akaratok ellenére leválasztott nemzeti kisebbségek a korábbi status quo visszatérését, ill. a lehető legszorosabb viszony fenntartását követelték. Ezzel szemben az új befogadó (domicil) „nemzetiesítő nemzetállamok” – az anyaországra való hagyatkozás helyett az asszimilációs folyamat felerősítésére, valamint az állampolgári lojalításra helyezték a hangsúlyt. Maguk a kisebbségek az önszerveződés szükségletei, illetve az anyaországok (kin state) politikájában mindvégig meghatározó jelentőségű revíziós külpolitika között is öröklődtek. A befogadó államok iránti alkotmányos lojalitás és a „rokon állam”-hoz, valamint az eredeti nemzeti közösséghez való lojalitás egymással szöges ellentétben álló elvárásaiból fakadt a többségi nemzettel kialakítandó „aktivista” vagy a vele szembe forduló ellenzéki viszony és a kettő közötti választási kényszer. *Rogers Brubaker: Nacionalizmus új keretek között.* L’Harmattan, Bp., 2007. 61–65.

2 Minthogy az egyszerre több állam, nemzet, régió részeként is meghatározható kisebbségi társadalmak mindig is interetnikus és interkulturális térben léteznek, Egry Gábor szerint megfontolandó, hogy a kisebbségi helyzetbe került csoportok működését a nemzeti kereteket meghaladó, ill. a nemzeti narratívákat összekapcsoló összehasonlító kapcsolat- vagy transzfertörténeti megközelítésben, vagy éppen az „entangled history” koncepciójának értelmezési kereteit figyelembe véve vizsgáljuk. *Egry Gábor: Létezik-e kisebbségtörténet? Korunk (2009) 5.* www.korunk.org/?q=nod/e/8&ev=2009&honap=5&cikk=10585.

álló történelempolitikája folyamatosan hozzájárul ezeknek a különbségeknek az újratermeléséhez.

Emiatt időről időre éles viták robbannak ki egyes kisebbségtörténeti témák kapcsán a régió nemzeti történetírásai közt. Különösen az 1938–1948 közötti korszak – részben a nagyhatalmi beavatkozásokhoz, részben pedig a világháborúhoz kötődő – etnikai konfliktusainak elemzésében és értékelésében alakultak ki jelentős véleménykülönbségek. Ezek egy részének, például a cseh–német, magyar–szerb vagy akár a cseh–szlovák, magyar–szlovák kisebbségi konfliktusoknak a feltárásában jelentős közös munkálatok – nemzetközi együttműködésben megjelent forráspublikációk, elemzések, monográfiák – jelzik az előrelépés lehetőségeit.³ Ugyanakkor szép számban akadnak olyan történeti események, jelenségek, személyiségek, amelyek és akik értékelése ma is megosztja a különböző nemzetek egymással vitatkozó történészeit.⁴

Esterházy János grófnak, a csehszlovákiai magyar kisebbség 1932–1938, illetve 1939–1944 közötti korszakában pártelnöki szerepet betöltő, 1945-ben a szovjetek által a Gulagra elhurcolt, majd a csehszlovák népbíróság által előbb halálra, utóbb életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélt politikusának a megítélése ma is ezek közé az éles, politikailag is a legmagasabb szinten tematizált vitakérdések közé tartozik.⁵

3 A cseh–szlovák viszony kritikus pontjáról, a második Cseh–Szlovák Köztársaság (1938–1939) megszűnésével egy időben létrejött önálló szlovák államról ld. pl. *Miroslav Michela*: 14. marec 1939. – medzi historickou udalostou a symbolom. In: Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska. Valerián Bystrický–Miroslav Michela–Michal Schwarz. a kol VEDA, Bratislava, 2010. 535–548. A Cseh Protektorátussal, ill. a csehországi és a szlovákiai németek elüldözésével, kitelepítésével kapcsolatos tényfeltáró munka jórészt a cseh–szlovák–német történetész vegyes bizottság keretében történt. Az 1941–1945 közötti megtorlásokat feltáró, 2013-ban a legmagasabb szintű politikai bocsánatkérésig eljutó szerb–magyar tényfeltáró munkának az eredményeit közli: *Iratok a Vajdaság történetéhez a szerbiai levéltárakban, 1944–1948 / Dokumenti iz istorije Vojvodine 1944–1948 u srpskim archivima*. Szerk. Fodor István/Istvan Fodor–Katona Csaba. Bp.–Zenta, 2011. (A szerb–magyar együttélés történetéhez. Források / Iz istorije mađarsko-srpske koegzistencije. Izvori) 92. A Beneš-dekrétumokról pedig a magyar és a szlovák történetész bizottság társelnökeinek kezdeményezésére és részvételével jelent meg közös tanulmánykötet: *Beneš-dekrétumok és a magyar kérdés 1945–1948. Történeti háttér, dokumentumok és jogszabályok*. Szerk. Popély Árpád–Štefan Šutaj–Szarka László. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2007.

4 Cseh–szlovák–magyar vonatkozásban pl. nem sok elmozdulás látszik a csehszlovák–magyar lakosságcsere vagy a reszlovakizáció megítélésében.

5 Az Esterházy Jánosra vonatkozó fontosabb munkák: *Molnár Imre*: Esterházy János. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 1997; *Uő*: Esterházy János élete és mártírhalála. Méry Ratio, h. n., 2011.; *Kegyelem életfogytig*. Esterházy János szenvedéstörténetek dokumentumai Mycielskiné Esterházy Mária feljegyzései alapján. Szerk. Molnár Imre. METEM, Bp., 2008; *Balassa Zoltán*: Pilóta a viharban. Gróf Esterházy János élete és kora. Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, Bp., 1994.; Esterházy János Emlékkönyv. Szerk. Esterházy-Malfatti Alice–Török Bálint. Századvég, Bp., 2001.; *Szent-Iványi Gábor*: Graf János Esterházy. Böhlau, Köln–Wien, 1959. Szlovák részről ld. pl. *Ivan Kameneč*: Osobnost Jánosa Esterházyho a jej kontroverzná interpretácie. In: Hľadanie a blúdenie v dejinách. Bratislava, 2000. 356–362; *Ladislav Deák*: Political profil of János Esterházy. Kubko Goral, Bratislava, 1995. Csehországban korábban Jaroslav Valenta, Bohumil Doležal és Andrej Tóth foglalkozott Esterházy szerepével: *Jaroslav Valenta*: Rehabilitace Jánosa Esterházyho? *Dějiny a současnost* (1996) 3. sz. 25–27.; *Andrej Tóth*: Zemská křesťansko-socialistická strana v Českoslo-

2012-ben „The Life and Political Role of János Esterházy in Archival and Press Sources” címmel, a Visegrádi Alap támogatásával közös magyar–szlovák–cseh–lengyel kutatási program kezdődött. Ennek keretében a négy ország történészei az Esterházy-kérdés kiemelt részterületeihez tartozó levéltári és sajtóforrások összegyűjtésével, digitális közreadásával, valamint a vitakérdések módszeres és közös újragondolásával igyekeznek hozzájárulni az elmúlt években kialakult szakmai és politikai „állóháború” meghaladásához. A hivatalos szlovák és az Esterházy-kutatásban meghatározó magyar vélemények közti szakadékot jól jelzi a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének állásfoglalása.⁶ Ez a jórészt nemzeti narratívák szembenállásaként leírható helyzet csakis közös kutatásokkal haladható meg. Ezek első eredményei közt jelent meg Štefan Šutaj problémafelvető elemzése, benne az Esterházy-per csehszlovák kormányzati pozícióit tisztázó források rövid bemutatásával.⁷ Fontos kutatási eredményeket publikált a projekt prágai résztvevője, Andrej Tóth is, aki korábbi elemzéseinek eredményeit foglalta össze egy többszerzős monográfiában.⁸

vensku pod vedením hraběte Jánose Esterházyho v letech 1933–1935. Moderní dějiny 19. (2011) 1. sz. 67–103.; *Uő*: Nástup hraběte Jánosa Esterházyho do čela Zemské křesťansko-socialistické strany v Československu na sklonku roku 1932. Moderní dějiny 18. (2010) 1. sz. 77–101.; *Bohumil Doležal*: Případ Jánoša Esterházyho. Střední Evropa 11. (1995) 53. sz. 119–128.

- 6 A Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete 2011. március 15-én nyilatkozatot adott ki Esterházy János egyoldalú magyar megítéléséről, amelyhez utóbb támogatólag további négy pozsonyi és egy kassai történeti kutatóhely igazgatója csatlakozott. A nyilatkozat korábbi szlovák elemzésekre támaszkodva hamisnak és tévesnek mondja Esterházy magyar értékelésének azokat az állításait, amely szerint „nemcsak az itteni magyar kisebbség jogainak állhatatos harcosa volt, hanem meggyőződéses demokrata és humanista, az üldözött állampolgárok önzetlen védelmezője és a szlovák–magyar barátság és együttműködés meg nem értett híve”. A nyilatkozat szerint ez „a hagiografikus Esterházy-kép ellentétben áll a történeti tényekkel”. A szlovákiai történeti kutatóhelyeknek ez a közös állásfoglalása Esterházyt Csehszlovákia szétverésében érdekelt politikusként értékeli: „Esterházy János mint kisebbségi politikus már az első Csehszlovák Köztársaság idején is arra törekedett, hogy szétverje a csehszlovák államot és annak demokratikus rendszerét. Ennek a célnak az érdekében folytatta aknamunkáját és hírszerzői tevékenységét, együttműködve nemcsak Budapesttel, hanem a német nációkkal is.” A közlemény zárómondata hangsúlyozza, hogy „Esterházy dicsőítése és emlékművek állítása helyett sokkal értelmesebb lenne ésszerű és sokoldalú vitákat folytatni életéről és politikai tevékenységéről”. A teljes szlovák szöveg a pozsonyi Történettudományi Intézet honlapján található: <http://www.history.sav.sk/esterhazy.htm>. Bővített verzióját ld. Ivan Gašparovič szlovák köztársasági elnök dr. Lebovits Imre nyílt levelére adott válaszának mellékleteként: Népszava 2011. december 5. http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=497685&referer_id=friss. A pozsonyi intézet részéről Miroslav Michela vesz részt a visegrádi kutatási programban. A szlovák állásfoglalás teljes magyar szövegét kommentárral közli *Balassa Zoltán*: 7832-es lakmuszpapír. Felvidéki Magyarok. Internetes folyóirat (2011) 2. sz. 19–20. <http://www.felvidek.ma/letoltesek/category/1-felvideki-magyarok-folyoirat>.
- 7 *Štefan Šutaj*: János Esterházy problém výskumu maďarských a slovenských historikov. Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied (2012) 3. sz. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/4/6008/>.
- 8 *Andrej Tóth–Lukáš Novotný–Michal Stehlik*: Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu? Universita Karlova, Filosofická Fakulta–Vydavatelství TOGGA, Praha, 2012.

Kétségtelen tény, hogy Esterházy 1932-től az Országos Keresztényszocialista Párt (OKP) vezetőjeként – az ugyanabban az évben a másik párt, a Magyar Nemzeti Párt (MNP) élére állított – Jaross Andorral, illetve a prágai csehszlovák parlament magyar képviselői klubjának elnökeként továbbra is fontos szerepet játszó Szüllő Gézával közösen a magyar közösség és a magyar revízió érdekeit igyekezett összehangolni. A két párt 1936. júniusi fúzióját követően az Egyesült Magyar Párt (EMP) ügyvezető elnökévé választották. A párt élén Jaross Andor elnökkel az első bécsi döntésig számot kellett vetniük a revíziós politikát meghatározó birodalmi német, illetve szudétanémet, továbbá a lengyel és szlovák törekvésekkel is.

Tanulmányunkban az alábbi három kérdést vizsgáljuk: Milyen változásokat indukált a Bethlen-korszak vége és Hitler hatalomra kerülése a magyar revíziós külpolitika Csehszlovákiával szembeni magatartásában, és ez milyen elmozdulásokhoz vezetett a másokkal együtt Esterházy által képviselt „felvidéki magyar” pártpolitikában? Miként szembesült a budapesti kormányzati és a csehszlovákiai magyar pártpolitika a szlovák autonómia-törekvések önállósodásával, a budapesti elképzelésekről való egyre teljesebb leválásával? Végül miként próbált az Esterházy és Jaross vezette EMP igazodni az 1936–1938 között mind jobban elmélyülő csehszlovák válság gyorsan változó bel- és külpolitikai feltételeihez, s hogyan próbálta összehangolni a Szlovákiára, illetve a szlovákiai magyarságra vonatkozó autonómiaelképzeléseket – mint az integrális revízió elméleti előfeltételeit – az etnikai alapú megoldásra korlátozódó revíziós alternatívával?

Budapest és Prága közt – a magyar kisebbségi politika változásai

A csehszlovákiai magyar kisebbségi pártok vezetői a Bethlen István által kialakított magyarországi támogatási és közvetlen (legtöbbször már-már kézi vezérlésre emlékeztető) irányítási rendszerben alapvetően elfogadták a rájuk kiosztott végrehajtó szerepet. Ennek megfelelően igyekeztek elszigetelni minden olyan aktivista kísérletet, amelyek – mint az MNP-t vezető Szent-Iványi József 1927–1929. évi próbálkozásai – a szudétanémet szociáldemokraták, keresztényszocialisták és parasztpártiak mintájára a csehszlovák kormánnyal való együttműködéshez vezethettek volna.⁹ Természetesen időről időre megpróbálták újraértelmezni saját politikai mozgásterüket, taktikájukat, és kibővíteni önálló mérlegelési, döntési jogköreiket.

E tekintetben az OKP élén Esterházy elődje, Szüllő Géza volt talán a leginkább kezdeményező, aki ugyan mindvégig arra törekedett, hogy saját belpolitikai, nemzetközi és anyaországi kapcsolatait, tapasztalatait felhasználva növelje a ki-

⁹ Masirevich prágai magyar követ „A csehszlovákiai magyar kisebbség politikai története 1918 óta” címmel 1927 januárjában összefoglalót készített Walkó külügyminiszternek: a két magyar párt közti viszony kiéleződött; az 1925. évi választásokon nem sikerült közös listát állítaniuk, a kormánnyal való együttműködést is másként ítélték meg; mindez csökkentette az ellenzéki politizálás jelentőségét. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; = MNL-OL) Külügyminisztérium – Politikai osztály, K 64 Rezervált iratok 1918–1944 1927–51. res. Össze-foglalás a csehszlovákiai magyar kisebbség történetéről és a csehszlovákiai pártok erejéről.

sebbségi magyar politizálás hatékonyságát, de mindezt természetesen Budapest elsőbbségének feltétlen elismerésével, az egy központú, össznemzeti politizálás jegyében.¹⁰ Az egymást váltó két pártelnök a választást követően is szoros kapcsolatokat tartott fenn. Látszólag Esterházy sem változtatott azon a Szüllő által kialakított kettős pozíción, amely a magyar kormánnyal való együttműködés talaján az egyre nagyobb döntési szabadság kivívásától remélte a kisebbségi jogvédelem és érdekérvényesítés hatékonyságának növelését. Ennek megfelelően Esterházy is mindvégig fegyelmezett híve maradt a magyar kormányzati revíziós stratégiát szolgáló kisebbségpolitikai gyakorlatnak. Ugyanakkor Szüllőhöz képest jóval aktívabbnak bizonyult a csehszlovák kormánykörökkel és a szlovák néppárti politikusokkal való kapcsolattartásban.¹¹

Szüllő – miközben a törvényi lojalitás elvét vallva a csehszlovák parlamentet tekintette a kisebbségi pártélet meghatározó terepének – kezdettől fogva elutasította a csehszlovák kormánnyal való koalíciós együttműködés vagy akár csak a külső kormánytámogatás lehetőségét. A kisebbségi magyar pártok közti konfliktusok, a fogyó magyarországi pénzügyi támogatások, illetve a budapesti kormány kézi vezérlésének gyakori kontraproduktivitása miatt Szüllő az 1920-as évek végén többször is kísérletet tett arra, hogy módosítsa a Bethlen István által kialakított magyar–magyar együttműködés módszereit. 1929. szeptemberi jelentésében a brit gyarmatokra kiküldött helytartókhöz hasonlította a kisebbségi magyar politikusok helyzetét, egyszerűen bírálva is a „legilletékesebb tényezőket”, azaz a budapesti miniszterelnökség kisebbségi ügyosztályát, illetve a magyar külügyminisztériumot. Ezzel a meglehetősen bizarr hasonlattal ugyanis azt állította, hogy a kisebbségi magyar politikusok függősége nagyobb, mint a brit gyarmati kiküldötteké, akikben a londoni kormány „teljesen megbízik, s akkor azt engedi szabadon a maga józan belátása szerint cselekedni, vagy – ha nem bízik meg benne – akkor visszahívja”.¹²

A felvidéki kisebbségi politika első generációja – Szüllővel együtt például Petrogalli Oszkár, Flachbart Ernő, Törköly József, Jabloniczky János, Kárpátaljáról pedig Kolláth Endre és R. Vozáry Aladár – megalapozta a kompromisszumokat eleve

10 Szüllőről *Angyal Béla*: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938.* Fórum Intézet–Lilium Aurum, Somorja–Dunaszerdahely, 2002. 131–179.

11 Rá jellemző szókimondással Szüllő ezt 1928. januári feljegyzésében fejtette ki: „Az én pozíciómnak nehézsége, hogy én nem akarom azt, amit Szent-Iványi, én nem akarok megelégedett nemzetiséget kreálni a magyarságból Csehországban, nekem célom az, hogy a magyarság ne maradjon meg Csehországban s én Csehszlovákiában nem magyar politikát, de magyarországi politikát csinállok. Destruálom magát az államot, hogy ezáltal a leválás annál könnyebb legyen, felélesztem a szlovákok nemzeti érzését, nemzeti gondolatát, de ezeket a dolgokat én nem mondhatom nyíltan meg. Ebben áll a nehézség, hogy nagyon sok emberrel nem beszélhetek nyíltan, nem leplezhetem magamat le. Azonban minden akció, amely aktivizmust hirdet, amely azt demonstrálja, hogy az én negatív politikám árt az idevaló magyarságnak, árt egyúttal annak a nagy gondolatnak is, amiért én egyáltalán politizálok.” Az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936. Szerk. Angyal Béla. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Somorja–Dunaszerdahely, 2004. 373.

12 Uo. 387.

kizáró, következetes ellenzéki kisebbségpolitika doktrínáját. Ennek kettős bázisát a nemzeti öntudat megőrzése és az úgynevezett őslakos koncepció elfogadása jelentette. Ez utóbbi a szlovákiai és ruszinszkoói nem cseh népesség együttműködésével, a két Magyarországról levált „tartomány”, Szlovákia és Ruszinszko autonómiájáért szállt síkra, és a csehszlovák nemzetállamiság és államnemzeti koncepció tagadása, elutasítása mellett – az integrális revíziós célok szolgálatában – a szlovák és rutén többségű területek visszatérését lett volna hivatva előkészíteni.¹³

Az 1932-ben a kisebbségi magyar pártok élén lezajlott nemzedékváltás során az Országos Keresztényszocialista Pártban és a Magyar Nemzeti Pártban Esterházy János, illetve Jaross Andor személyben az immár javarészt kisebbségi helyzetben szocializálódott generáció képviselői kerültek meghatározó pozíciókba.¹⁴ Az 1930-as évek közepétől a felvidéki magyarság helyzetét alapvetően a Prága és Budapest közötti ellentétek, a magyar revíziós és a csehszlovák status quo-politika antagonizmusai határozták meg, ami a kisebbségi pártok mozgásterét ugyan nem bővítette, de a párhuzamos – prágai és budapesti – politikai kezdeményezések még inkább szükségessé váltak. Ráadásul a csehszlovák válság elmélyülésével együtt a szlovák–magyar, a kisebbségek közötti és a nemzetközi egyeztetések is előtérbe kerültek.

A „szlovenszkoói” és „ruszinszkoói” – azaz szlovákiai és kárpátaljai – magyar közösség ellenzéki jobboldali politikai elitje a kisebbségi helyzetet kezdettől fogva átmeneti kényszerhelyzetnek tekintette, de az „apák nemzedékével” – Petrogalli Oszkárral, Grosschmid Gézával (Márai Sándor atyjával), Szüllővel, Szent-Iványi Józseffel vagy éppen Flachbart Ernővel – szemben Esterházy a kisebbségi közösségépítés mindennapi teendői mellett azok politikai feladatait is magára vállalta. Például folyamatosan kapcsolatot tartott a vidéki alapszervezetekkel, kezdeményezően lépett fel a párt és az egyházi, társadalmi, ifjúsági és diákszervezetek együttműködésében. Ugyanakkor a pártegyesítés oltárán feláldozott – aktivista irányultságú – Szent-Iványi Józseffel szemben a többségi cseh és szlovák nemzettel való együttélés kialakítását is alapvetően a közösségépítés céljainak kívánta alárendelni. Erről tanúskodnak azok a magán- és hivatalos, cseh és szlovák rendőrségi jelentések alapján jól dokumentálható tárgyalásai, amelyeket Edvard Beneš köztársasági elnökkel folytatott 1935 decembere és 1938 szeptembere között.

A felvidéki magyar politikusok a Csehszlovák Köztársaság második évtizedében folyamatosan szembesültek a többségi cseh nemzet centralizmusa és a szlovák autonómiatervek között feszülő ellentétek feloldási kísérleteivel, illetve a szlovák nemzeti politikai reprezentáció megosztottságának tényével. A legerősebb szlovák politikai formáció, az Andrej Hlinka által vezetett Szlovák Néppárt (SZNP)

13 „Ennek a politikának két része van: a külügyi és a külföldi propaganda, a másik az országban a nemzeti gondolat fenntartása, ápolása az anyaországgal való viszonyoknak, a magyarság és a tótság közti harmónia keresése, az autonómia követelésével szétfeszítése a csehszlovák republikának.”

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Budapest; = OSZKK), X. fond, Szüllő-hagyaték, 15. sz.

14 A kisebbségi magyar politikai életben lezajlott generációváltás okairól, következményeiről részletesen ld. *Angyal B.*: *Érdekvédelem és önszerveződés* i. m. (10. jz.) 172–179.; *Popély Gyula*: *A kisebbségi magyar pártpolitika megújulása a harmincas évek első felében*. Regio (1990) 3. sz. 97–132.

az 1927–1929. évi kormányzati részvétel kivételével mindvégig ellenzékben, s ezzel együtt, a 30 százaléknál kisebb választási eredményekkel, Szlovákia területén belül is kisebbségben maradt. A Néppárton belül létrejött a csehszlovák államiságot elfogadó erős csoport. Ugyanakkor a prágai kormányt alkotó csehszlovák jobb- vagy baloldali pártok ugyanígy kisebbségben voltak Szlovákiában. Ennek magyarázatát abban találhatjuk meg, hogy Ruszinszkóhoz hasonlóan Szlovákiában is igen erős választói bázisa volt a Csehszlovák Kommunista Pártnak, és a magyar pártok is rendszeresen 12–15 százalék közti eredményeket értek el a parlamenti választásokon.¹⁵ Mindez elvben akár kedvezhetett is volna a kisebbségi magyar törekvéseknek, a gyakorlatban azonban inkább átmeneti belpolitikai elszigeteltségükhöz járult hozzá.

A „felvidéki helyzet” kezelésével és távlati megoldásával kapcsolatos magyar kormányzati elképzelések Bethlen István miniszterelnökségének utolsó szakaszában fokozatosan letisztultak a csehszlovákiai magyar párt- és külpolitikai kérdésekben. Ezek az elképzelések továbbra is a szlovákokkal, ruténnel és németekkel – a két tartomány öslakosaival – közös autonómiaprogramra épültek és a lehetőség szerinti teljes, azaz integrális revízió előkészítésének rendelődtek alá. A kisebbségi pártokkal kapcsolatosan a korábbi budapesti merev utasításos rendszert fokozatosan a folyamatos egyeztetéseken alapuló, a magyar külpolitikai célokkal összhangban lévő, de a pártok belpolitikai mozgásszabadságát biztosító együttműködés jellemezte. Változást csupán az erőkoncentráció és a hatékony támogatáspolitikai szándéka jelentett: így vált az 1930-as évek közepére a felvidéki politika vezéreszméjévé a pártfúzió, és az ettől remélt egységes bel- és külpolitikai fellépés.¹⁶

A két magyar etnikai párt, az OKP és az MNP közötti feszültségek kezelése érdekében 1930 februárjában összehívott budapesti egyeztetésen Bethlen István miniszterelnök, Apor Gábor külügyi államtitkár, valamint Pataky Tibor, a miniszterelnökség kisebbségi ügyosztályának vezetője egyértelművé tette, hogy „Trianon megdöntése nem az elszakadt magyarság feladata, hanem a magyar kormányé”.¹⁷ A kisebbségi pártok vezetői részére a trianoni békeszerződéssel kapcsolatosan azt tanácsolták, nyilatkozzanak úgy, hogy „ezt igazságtalannak, de egy meglévő ténynek, factumnak tartják, melyet elismernek és nincs szándékukban irredentát vagy pláne erőszakos változásokat csinálni”.¹⁸ A magyar kormány képviselői egyértelművé tették, hogy a kisebbségi politikusok csak-

15 Popély Gy.: i. m. (14. jz.) 125–126.; Róbert Arpás: *Autonómia: víťazstvo alebo prehra? Vyvrcholenie politického zápasu HSLS o autonómiu Slovenska*. VEDA, Bratislava, 2011. 15.

16 A magyar kormányok magyar kisebbségekkel kapcsolatos két világháború közti politikájának intézményrendszeréről ld. Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Kalligram, Pozsony, 2004. 41–49. *Uő*: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. 156–210. http://www.mtaki.hu/data/userfiles/Bardi_kezirat.pdf; *Angyal B.*: *Érdekvédelem és önszerveződés* i. m. (10. jz.) 78–82., 170–177.

17 MNL-OL K 64 1930–52. res. Apor Gábor 1930. február 22-i válasza Masirevich Szilárd prágai magyar követnek. Cím nélküli, gépelt fogalmazvány. Az iratot közli Dokumentumok i. m. (11. jz.) 394.

18 Uo.

is összehangolt politikájuk esetén remélhetnek anyagi és politikai támogatást a magyar kormány részéről. Azt is feladatuk kapták a kisebbségi pártvezetők, hogy záros határidőn belül tisztázzák a magyar dominanciájú „öslakos koncepció” és a Hlinka-féle Szlovák Néppárt által középpontba állított szlovák autonomizmus összehangolhatóságát, s azt követően kényszerítsék színvállásra Andrej Hlinka szlovák pártvezért, hajlandó-e együtt dolgozni a magyar pártokkal vagy sem.¹⁹

Két évvel később, 1932 januárjában Szüllő Géza, még az OKP elnökeként a Károlyi Gyula miniszterelnök jelenlétében rendezett értekezleten hiábavalóan szorgalmazta a pártegyesítést, azt a magyar kormány ekkor még idő előttinek találta. A pártelnök feljegyzése szerint azonban néhány kérdése meghallgatásra talált. Ezek szerint a Pataky Tibor vezette budapesti miniszterelnöki osztály „csak politikai direktívákat” ad, s a magyar kormányzati instrukciók szokásos útja a prágai követségen, illetve a pozsonyi konzulátusokon keresztül vezetett. A kisebbségi pártok képviselőinek parlamenti és egyéb politikai nyilatkozatait a magyar kormány ígérete szerint ekkortól kezdve továbbították a nemzetközi hírügynökségeknek. Mindazonáltal a magyar miniszterelnök Szüllővel és javaslataival szembeni rezervált magatartása már előre jelezte az OKP élén bekövetkező személycserét.²⁰

Ráadásul a két magyar párt ebben az időszakban ismét inkább távolodott egymástól, és elsősorban a párton belüli problémák megoldására koncentrált. Az MNP élén az aktivista szándékai miatt sokat támadott Szent-Iványi József mellé ügyvezető elnöknek Jaross Andor megtörtént.²¹ Ebben a helyzetben, 1932 decemberében főleg budapesti szorgalmazásra került sor Szüllő felcserélése Esterházy Jánossal az OKP élén.²² 1932. december 14-én Ótátrafüreden a párt új vezetősége megválasztotta a párt új elnökét és két alelnökét. A pártelnök a 31 éves Esterházy János, a két alelnök pedig Dobránszky János és Neumann Tibor lett. Az első jelek nem voltak túlságosan biztatóak: Esterházy tapasztalatlansága, fiatalsága, grófi címe sokak szemében volt szálka. Ráadásul a prágai magyar követ sem volt feltétlen híve pártelnökké választásának: „Én Eszterházy [!] Jánost nem ismerem személyesen és ennél fogva sem pro sem kontra állást nem foglalhatok. [...] csak attól tartok, hogy a Szüllő elnöksége alatt panaszolt bajok és nehézségek Eszterházy el-

¹⁹ Uo.

²⁰ „Az értekezleten felolvasott, a nemzetiségi osztály véleményét magában foglaló jelentés igazolja azt, hogy a helyzet helyszíni ismerete nélkül, egyedül akták alapján nem lehet célirányosan sem intézkedni, sem objektíve látni.” MNL-OL K 64 1932–7–42. res. pol. Névtelen szerző (valószínűleg Szüllő Géza): Aide-mémoire. Az emlékeztető Károlyi Gyula miniszterelnöknek az 1932. január 10-i felvidéki értekezleten a csehszlovákiai magyar pártpolitikával kapcsolatosan hozott döntéseit és azok politikai és pénzügyi következményeit, a magyar támogatáspolitikát tartósan megoldatlan intézményi, szerkezeti problémáit rögzíti.

²¹ *Popély Gy.*: i. m. (14. jz.) 101–104.

²² *Tóth, A.*: *Zemská křesťansko-socialistická strana* i. m. (5. jz.) 67–103; *Popély Gy.*: i. m. (14. jz.) 98–101.

nökségével sem fognak megváltozni.”²³ A két párt viszonya 1932-ben a követségi jelentések tanúsága szerint a mélyponton volt, aminek javítására alig volt esély.²⁴

Az új pártelnök számára a nemzetiségi pártokkal szembeni fokozódó politikai és rendőrségi nyomás egyre gyakoribb megnyilvánulásai (a magyar ellenzéki pártok véleményét tükröző *Prágai Magyar Hírlap* ideiglenes betiltása mellett a személyét ért támadások, megfigyeltetések, útlevelének bevonása stb.) jelentették a politikai tűzkeresztséget az 1933–1934. évek folyamán.²⁵

A kisebbségi közösségépítésben Esterházy nagy súlyt fektetett a politikai célokra, a magyar iskolák, kulturális intézmények mindennapjait befolyásoló jogi, költségvetési feltételek biztosítására, s ezzel együtt megpróbálta egybekapcsolni és együtt kezelni a politikai párt, a kultúra és az oktatás, illetve a civil szféra érdekeit. Az ellenzéki magyar pártok szempontjából sikeres 1935. évi parlamenti választások után Kassa város magyar képviselőjeként előbb a két magyar párt közös parlamenti klubja, majd az EMP képviselői csoportja nevében igyekezett hangot adni a párt és saját maga ellenzéki véleményének. A kisebbségi közösség önszerveződését a revíziós magyar külpolitika sikeres érvényesítéséig szóló, tehát egyfajta provizórikus célként fogalmazta meg, de annak különleges fontosságát a revízió utáni időszakra vonatkozóan is érzékelte.²⁶

Az önszerveződés, a kisebbségi magyar világ intézményi működésének alapvető kérdéseit Esterházy a csehszlovák kormány és Beneš elnök felé legtöbbször „egy csomagban” kommunikálta: a politikai párt, a kultúra és az oktatás, illetve a civil szféra területeire tartozó követeléseket, a sérelmek orvoslását minden közeledés, tárgyalás feltételeként fogalmazták meg az 1935–1938 közötti években egymást követően készített EMP-memorandumok, beadványok, felterjesztések formájában.²⁷ A Szüllő Géza által kialakított pártdoktrínának megfelelően igyekezett minden lényegi kérdésben konzultálni a budapesti kormányzati tényezőkkel,

23 MNL-OL K 64 1932–7–594. res. pol. Masirevich prágai követ gróf Khuen-Héderváry Sándor külügyminiszter-helyettesnek küldött kísérőlevele Böhm Rezsőnek, az OKP kassai szenátorának „Szlovenszkói helyzetjelentés” című feljegyzéséhez.

24 „Általában az a helyzet, hogy a kisebbségi magyarság minden szerve, melyek egyértelműen mind ottani támogatással (legyen az anyagi vagy erkölcsi) jöttek létre, mind külön-külön életet élnek és nincsenek szerves összefüggésben egymással. Még jó, ha párhuzamosan haladnak egymással és nem egymás ellen hadakoznak.” MNL-OL K 64 1932–7–643 res. pol. Tattay (?) cím nélkül, 1932. november 18-án Apor Gábor külügyminisztériumi kir. követségi tanácsoshoz eljuttatott bizalmi jelentése. Szerzője valószínűleg Sziklay Ferenc, az ellenzéki magyar pártok úgynevezett kultúrreferátusának vezetője volt.

25 Tóth, A.: Nástup hraběte Jánosa Esterházyho i. m. (5. jz.) 77–101.

26 „...a mi politikánk egyetlen célja az kell legyen, hogy az itt élő magyarságot nemcsak konzerváljuk, hanem fejlesszük is szellemi, erkölcsi, gazdasági és egyéb tekintetben. Ebből okszerűen következik, hogy éles harcot kell folytatnunk a jelenben és jövőben mindazok ellen, akik akadályokat akarnak gördíteni ezen törekvéseink elé. Isten adta jogunk, hogy mint magyarok itt kiélhessük nemzeti létünket.” *Esterházy János: A kisebbségi kérdés. Válogatott írások, beszédek, interjúk.* Válogatta, összeállította Molnár Imre. Ister, Bp., 2000.

27 Tóth, A.–Novotný, L.–Stehlík, M.: Národnostní menšiny i. m. (8. jz.) 368–379.

különösen a miniszterelnökség nemzetiségi osztályát vezető Pataky Tiborral, de az 1930-as években egymást követő miniszterelnökökkel is.²⁸

Cseh és szlovák történeti és publicisztikai munkákban folyamatosan felmerül a gyanú, hogy Esterházy nyilvános politikai szereplése mellett részese volt a magyar hírszerzői hálózatok munkájának.²⁹ Ezt az eddig a csehszlovákiai rendőrségi források által sem igazolt gyanút újabban – a prágai magyar követségen 1934–1938 között katonai attaséként működött Újszászy István vezérőrnagy feljegyzéseire utalva – Norbert Spannenberger vetette fel. A feltételezés esetleges indokoltságát további kutatások tisztázhatják.

Mai tudásunk szerint a kisebbségi pártok politikai vezetőinek hírszerzési célokra való felhasználása a Tuka-pert követő időszakban teljes egészében ellenkezett a korabeli magyar diplomácia gyakorlatával, és – a csehszlovák nyilvántartásokban számon tartott több száz magyar ügynök mellett – Esterházy beszerzésével teljességgel értelmetlen lett volna kockáztatni az egész magyar politikai intézményrendszert. Kétségtelen tény, hogy az 1920-as évek elején a magyar kormánnyal, később a magyar titkosszolgálattal is kapcsolatban álló, és az első szlovák néppárti autonómiatervet kidolgozó Tuka Béla (Vojtech Tuka) 1929. évi pere átrendezte a csehszlovákiai magyar kisebbséggel való budapesti kapcsolattartást. Tuka ugyanis kezdetben meghatározó szerepet játszott a – szlovákok által is támogatott, gyors revíziós fordulatban érdekelt – magyar kormányzat támogatási forrásainak szlovákiai elosztásában.³⁰ Ezt a szerepét azonban Tuka a Bethlen-kormány első éveiben fokozatosan elvesztette. Mindenesetre a csehszlovák rendőrség folyamatosan nyomom követte kapcsolatait, s letartóztatását követően tartani lehetett attól, hogy a pert – a Rothermere-kampány elleni csehszlovák lépések keretében – a kisebbségi magyar politikai pártok vezetői ellen fordítják. Őket ugyanis szintén folyamatosan megfigyelte a csehszlovák rendőrség.³¹ Tukát azt követően tartóztatták le, hogy 1928. január 1-jén a *Slovák* című néppárti lapban megjelentette *Vacuum iuris* című írását. Ebben azt állította, hogy a szlovákok Csehszlovákiához való csatlakozását deklaráló 1918. október 30-i turócszentmártoni memorandum titkos záradéka tízéves próbaidő után népszavazást írt elő a csehekkel való együttélés folytatásáról vagy felmondásá-

28 A magyar kormányok magyar kisebbségekkel kapcsolatos két világháború közti politikájának intézményrendszeréről ld. *Bárdi N.*: Otthon és haza i. m. (16. jz.) 156–210.; *Angyal B.*: Érdekvédelem és önszerveződés i. m. (10. jz.) 78–82.

29 *Deák, L.*: Political profil i. m. (5. jz.) 21–23.; *Ján Mitáč*: János Esterházy a jeho miesto v slovenských dejinách. *Historická review* (2011) 3. sz. 38–43. Az ügynökkérdésben a magyar álláspontra ld. *Janek István*: János Esterházy v histórii stredovýchodnej Európy. Uo. 46–51.; *Ádám Magda*: Esterházy János koncepciósi pere, 1947. Egy ítélet továbbélése. *História* (2008) 8. sz. 13–14.

30 Tuka magyar kapcsolataira, a Tuka-per magyar vonatkozásaira vonatkozóan több új forrást közöl kivonatolva *Milan Krajčovič*: Medzinárodné súvislosti slovenskej otázky 1927/1936–1940/1944: Maďarské dokumenty v porovnaní s dokumentmi v Bonne, Bukurešti, Viedni a v Prahe. SAV, Bratislava, 2008. 19–20., 29–34.

31 A kisebbségi magyar pártok, s különösen Szüllő és Esterházy csehszlovák rendőrségi megfigyeltetésére vonatkozóan ld. *Maďarské politické strany* (Krajinská kresťansko-socialistická strana, Maďarská národná strana) na Slovensku v rokoch 1929–1936. Red. Mária Ďurkovská–Soňa Gabzdilová–Milan Olejník. *Spoločenskovedný ústav SAV, Košice*, 2012. 30–36., 74–90.

ról. A pozsonyi bíróság végül kémkedésért, a Néppárt fegyveres osztagaként működő Rodobrana megszervezéséért 15 éves börtönbüntetésre ítélte.³²

Prágában tehát 1929-ben, a magyar–szlovák együttműködés, illetve a szlovák autonómiapolitika szempontjából egyaránt kritikus helyzetben döntöttek arról, hogy Vojtech Tukát kiiktatják a politikai küzdőtérrel. Ma már egyértelműen bizonyított, hogy Tuka letartóztatása és pere főleg a szlovák autonómiatörekvések magyar revíziós összeköttetéseinek felszámolását célozta. Ezzel a magyar kormány Szlovákiával kapcsolatos terveiben, illetve a néppárti autonómiapolitikában egyaránt jelentős változások kezdődtek. A per kapcsán megfogalmazott rendőrségi fenyegetések miatt távozni kényszerült Csehszlovákiából Flachbart Ernő, aki a két magyar párt, illetve a pártok és a magyar kormány közt fontos összekötő kapcsolatszálaként számított. A többi magyar pártvezetőt szintén folyamatosan megfigyelték, Szüllőnél házkutatást is tartottak, Esterházyt pedig a Tukáéhoz hasonló látványos nagy per előkészületein kívül folyamatosan különböző rendőrségi felszólításokkal figyelmeztették.³³ S talán az is idetartozik, hogy a prágai magyar követséget a német–magyar hírszerzési együttműködés jegyében 1933 után a korábbinál fokozottabb mértékben bevonták a magyar titkosszolgálat munkájába.³⁴

Ami ezzel szemben az 1932–1935 közötti tevékenységéről biztosan megállapítható, az a következőkben foglalható össze. Keresztényszocialista párti elnökségének ebben az első periódusában, amikor még nem volt prágai országgyűlési képviselő, Esterházy igyekezett felmérni pártja országos választói bázisának, kivált a vidéki szervezeteknek az állapotát. Felvidéki magyar, német településeken tett körútjairól általában összefoglaló jelentéseket készített, amelyeket a prágai követségen vagy a pozsonyi konzulátuson keresztül eljuttatott a magyar kormány illetékeseinek. Ezek közt akadtak ugyan bizalmas jellegűek is, mint például az Ipoly menti csehszlovák védelmi vonal kiépítése kapcsán a helyi magyar lakosság

32 A Tuka-perről ld. *Jörg. K. Hoensch: Dokumente zur Autonomiepolitik der Slowakischen Volkspartei Hlinkas.* Oldenbourg, München, 1984, 82–93.; *Ján Rychlík: Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vzťahy 1914–1945.* AEP, Bratislava, 1997. 113–120.; *Michal Lukeš: Cesta k amnestii Vojtecha Tuky.* Historický časopis 46. (1998) 663–672.; *Veress Timea: A Tuka-per közvetlen előzményei a szlovák és cseh sajtóban.* Fórum Társadalomtudományi Szemle (2004) 1. sz. 149–154.; *Elisabeth Bakke: Doomed to failure? The Czechoslovak nation project and the Slovak autonomist reaction 1918–38.* PhD Dissertation submitted to the Faculty of Social Sciences, University of Oslo, 1999. 444–445. A Tuka által kidolgozott 1922. évi szlovák autonómiatervről uo. 466–469.

33 *Molnár I.: Esterházy János i. m. (5. jz.) 42–43.; MNL-OL K 64 1934–7–727. res. pol. Esterházy János ujlaki lakos útlevelének bevonása.*

34 Vö. *Norbert Spannenberger: Úloha národostnej politiky počas československej krízy.* In: *Rozbitie alebo rozpad i. m. (3. jz.) 280.; Vallomások a holtak házából. Újszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály, majd az Államvédelmi Központ vezetőjének feljegyzései.* Szerk. Haraszti György. Corvina, Bp., 2007. 335., 342.; *The Mail from Budapest.* Studies in Intelligence and CSI Publications (2007) vol. 2. issue 4. https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol2no4/html/v02i4a11p_0001.htm. Arról, hogy a magyar és német elhárítás közti együttműködés 1933-ban elmélyült és a konzulátusokat is bevonták a hálózatba, ld. *Szita Szabolcs: Újszászy István tábornok. Múltunk (2006) 2. sz. 4–30.*

által elszenvedett sérelmekről készült beszámolója.³⁵ Az általa Budapestre juttatott anyagokat aligha lehet kémkedési anyagnak minősíteni, hiszen olyan ügyeket tárgyalt, amelyek nagy tömegeket érintettek, s amelyekről a helyi sajtó is beszámolt. Másrészt saját politikai tevékenységének részeként a magyar kormánykörökkel tartotta a kapcsolatokat, mégpedig a csehszlovák hatóságok tudomásával. Ez utóbbival célja elsődlegesen az volt, hogy a magyar kormányzat illetékeseit tájékoztassa saját álláspontjáról, a magyar szempontból negatív jelenségek orvoslásának módjáról, ugyanakkor rendre befolyásolni kívánta – s részben sikerrel – a budapesti kormányzati köröket a felvidéki ügyekben kialakítandó állásfoglalásaikban.³⁶

A két világháború közti csehszlovákiai magyar kisebbségi pártok alapvetően a magyarországi kormányzati intenciókra és pénzügyi támogatásra hagykoztak. Mindazonáltal pontosan érzékelték, hogy a pártok választói bázisát megtartani hosszú távon csak akkor lehet, ha politikájukkal a csehszlovákiai magyar falusi népesség és a munkásság helyzetét is jó irányban tudják befolyásolni. Ezért is tartották elfogadhatatlannak, ha egyes magyarországi beavatkozások ezzel ellentétes irányba hatottak. Például a budapesti Pázmány Péter Egyetem 1935-ben, az eredményes hágai pereskedést követően, a mátyusföldi nyelvhatáron található 2000 holdnyi vágsellyei szántóbirtokát – az ahhoz tartozó földeket megművelő magyar bérlők érdekeinek figyelmen kívül hagyásával – a csehszlovák földbirtok-felszámolási bizottságnak ajánlotta fel megvételre, ez pedig a birtok cseh–szlovák bérlők kezébe való juttatását eredményezhette volna. Esterházy érthető módon fölöttébb hevesen reagált erre a szándékra: „Ha ily jóakarattal kezelik Budapesten a kisebbségi magyarok ügyét, akkor fölösleges minden további munka, mert egyrészt mi fönntartjuk a lelket az emberekben azzal, hogy Magyarország mindent megtesz azért, hogy visszaszerezhesse az elveszett területeket, minek bizonyítására [!] aztán az ellenpártok felhozhatják azt, hogy ők ellenben földet juttatnak azoknak, akik nem Szüllő, hanem Hodzsa vagy Dérer után mennek.”³⁷

35 Általában ezt a jelentését szokás szlovák részről felhozni mint a katonai jellegű információkkal is dolgozó hírszerzői tevékenység példáját. Ez a jelentés azonban nem az erődvonal Magyarország részéről folyamatosan nyomon követett katonai jelentőségéről, hanem a helyi lakosság birtokhasználati, határátlépési jogainak az Ipoly menti csehszlovák erődítési munkálatokkal összefüggő korlátozásáról, valamint a kémkedéssel meggyanúsított emberek börtönbüntetéséről készült. MNL-OL K 64 1937–7–255. res. pol. „Mátyás” fedőnév alatt Esterházy által készített, cím nélküli feljegyzés.

36 Az Esterházyval szemben felhozott kémkedési gyanú alapja a magyar külügyminisztérium 1933. október 30-i levéltervezete Wettstein János prágai követnek, amelyben az aznapi minisztertanácsi ülés döntésére hivatkozva elnevezési kulcsot küldenek, mégpedig azzal a céllal, „hogy az illető felvidéki személyekre vonatkozó titkos értesítésekben ezen elnevezések használandók” a minisztérium és a követség, illetve a pozsonyi konzulátus közti kapcsolatban. A fedőnevek közül például Szüllő az „Éva”, Esterházyé a „Tamás” (később, illetve párhuzamosan a „Mátyás”, „221”, illetve „Asztalos”), Jarossé pedig az „Ádám” volt. Esterházy „jelentéseinek” többsége a párt(ok) ügyeivel, kisebbség részük magyarországi érdekeltsgű felvidéki gazdasági, egyházi ügyekkel foglalkozott. MNL-OL K 64 1933–7–463. res. pol. Felvidéki személyek fedőnevei.

37 MNL-OL K 64 1935–7–327. res. pol. „Felvidéki választások” („Mátyás” fedőnév alatt Esterházy által készített feljegyzés).

A magyar kormányok közvetlen politikai és pénzügyi befolyásáról a csehszlovák hatóságok folyamatosan részletes rendőrségi információkkal rendelkeztek. Prágában többször is elhatározták, hogy politikai perekkel vetnek véget ennek az egyébként az egész régióban általános gyakorlatnak. Erről végül letettek, pontosan tisztában voltak ugyanis azzal, hogy a Magyarország és a csehszlovákiai magyar ellenzéki pártpolitika közti kapcsolatokat ilyen módon nem lehet megakadályozni. Feltételezhetően ezért vetették el annak ötletét, hogy Esterházyval szemben monstre politikai pert indítsanak. Mindez jól jelzi, hogy a két világháború közti Kelet-Közép-Európa kétségkívül legengedékenyebb etnopolitikai modelljében is komoly feszültségek, erős konfliktusgócok alakultak ki. Mindazonáltal a Tomáš Garrigue Masaryk köztársasági elnök által megfogalmazott csehszlovák állameszme, azaz a liberális nemzetiségi politikai kiindulópontokra támaszkodó csehszlovák államnemzeti doktrína – a fokozatosan felerősödő asszimilációs tendenciák ellenére – részben megőrizte az „emberarcú nacionalizmus” jellemzőit.³⁸

A felvidéki magyar pártpolitika kialakulásától kezdve egyszerre volt ráutalva a budapesti politikai és pénzügyi segítségre, s ugyanakkor próbált volna a maga számára minél nagyobb mozgásszabadságot biztosítani. A kisebbségi többpártrendszer keretei közt erre mindig is találtak módot és lehetőséget, az alternatívák megfogalmazásától kezdve egészen a kölcsönös konfliktusok vállalásáig terjedően.

1935–1936 folyamán három csehszlovákiai belpolitikai esemény is jelezte, hogy a stratégiai célok változatlanul hagyásával, rövid időn belül szakítani kell az 1920-as évek végére kialakult kétpártrendszerrel. A legfontosabb változások elindítójának az 1935. decemberi köztársasági elnöki választások, illetve az ennek kapcsán lezajlott kisebbségi pártközi és magyar–magyar viták bizonyultak. A pár nap alatt többször is változó állásfoglalások, a kétértelmű, bizonytalan budapesti instrukciók azt bizonyították, hogy a kisebbségi kétpártrendszer alkalmatlan az egyre élesebb helyzetek kezelésére.³⁹ A Budapesttel előzetesen több szinten egyeztetett Beneš-párti EMP-álláspont kialakításában és a parlamenti klub által történt december 17-i elfogadásában Szüllő érvelése lehetett a döntő: „erőviszonyaink és helyzetünk folyamatos gyengülését ismervé, a Benešsel való tisztességes alkut jónak látom, a felelősséget ezért vállalom.”⁴⁰ Az „örök ellenzéki” Szüllőnek ez

38 A kifejezést használta: *Roman Szporluk: The Political Thought of Thomas G. Masaryk. East European Monographs, Boulder, 1981. 244.; Uő: Masaryk's Republic: Nationalism with a Human Face. In: Masaryk in Perspective. Comments and Criticism. Ed. Milič Čapek–Karel Hrubý. SVU Press, Washington, 1981. 219–239. A csehszlovák etnopolitikáról ld. Peter Haslinger: Nation und Territorium im tschechischen politischen Diskurs 1880–1938. Oldenbourg, München, 2010. 312–315., 294–299., 323–325.; Tóth, A.–Novotný, L.–Stehlík, M.: Národnostní menšiny i. m. (8. jz.) 208–225.*

39 *Angyal, B.: Érdkvédelem és önszerveződés i. m. 199–201.*

40 Szüllő feljegyzése, amelyet az EMP vezetőinek Beneš és Kánya, Prága és Budapest közti ingázásáról, a két párt közös parlamenti klubján belüli megosztottságról készített december 10–17. között, így rögzítette a magyar külügyminiszternek az 1935. december 18-i csehszlovák elnökválasztásnál követendő magatartásra vonatkozó instrukcióját: „1. Ha létrejön egy olyan kombináció, amely megbuktatja Beneš, akkor ehhez kell csatlakozni. 2. Ha ilyen csoport nem alakul ki, akkor passzív magatartás kötelező, üres lappal kell szavazni. 3. Ha azt látjuk, hogy

a pragmatikusan aktivista önkorrekcója jelezte, hogy Esterházy és Jaross rövid távon is eredményekre törekvő politikálása még az első generációs „Gyulát” – ez volt Szüllő „Éva” melletti másik fedőneve – is inspirálhatta.⁴¹ Az MNP „örökös pártvezére”, Szent-Iványi József mindazonáltal megmakacsolta magát, ami azzal fenyegetett, hogy az MNP képviselői Beneš ellen szavaznak, ez pedig felboríthatta volna a Beneš együttműködési ígéretei fejében Kánya által is jóváhagyott eljárást.⁴² A Benešsel kötött előzetes megállapodás hasznáról Jaross Andor, az MNP elnöke a budapesti *Est* című lapban is kifejtette, hogy Benešről többet remélnek a magyarság számára, mint a jobboldali csehszlovák nacionalista köröktől.⁴³

Beneš elnökválasztások előtt tett ígéretei a magyar pártok vezetőinek átgondolt együttműködési szándékra utaltak.⁴⁴ A vele folytatott 1935. decemberi megbeszélések a magyarkérdés prágai kezelésében új megközelítéseket ígértek. Hasonlóan eredményesnek bizonyult Benešnek a szlovák néppárti vezetéssel folytatott konzultációja is, ami a Hlinka-féle SZNP mandátumait is előre biztosította az elnökválasztások során. Így következhetett be az a fordulat, hogy a „cseh nemzeti szocialista” Benešsel szemben induló agrárpárti „polgári” ellenjelölt visszalépni kényszerült. Beneš megválasztása az EMP számára megnyitott egy parlamenten kívüli, közvetlen kapcsolatot a Hradzsinban működő köztársasági elnöki iroda, a „Vár”, s azon keresztül a prágai kormány felé.

Beneš a december 17-én Esterházyval, Jarossal és Szüllővel folytatott tárgyalásán ígéretet tett a hozzá eljuttatott magyar kulturális, nyelvi, oktatási követelések teljesítésére, amit további magyar memorandumokban megfogalmazott kívánásokkal együtt az EMP elnökeként Esterházy a következő két évben igyekezett kihasználni a Benešsel folytatott tárgyalásain. Az elnök – az aktivista német pártokkal két ízben is kialakított multietnikus koalíciós gyakorlatot folytatva – már ezen a beszélgetésen is célzást tett arra, hogy a németek mellett a szlovákok, ruszinok és magyarok képviselőit is szeretné bevonni a kormányba.⁴⁵

Hasonlóképpen fontos elmozdulások kiindulópontja volt Milan Hodža miniszterelnök átfogó, a decentralizáció és a korlátozott autonómia irányába mutató nemzetiségistatutum-elképzelése. A közigazgatási, nyelv- és nemzetiségpolitikai engedmények, majd reformok rendszerbe állításával az első szlovák származású

Benešnek igen nagy többsége van, akkor ezzel a többséggel kell menni.” MNL-OL K 64 1935–869. res. Szüllő Géza: Aide mémoire, 1935. december 28.

41 Beneš megválasztásának körülményeiről, a magyar kormányzati körök, kisebbségi pártok egymásnak ellentmondó, ill. teljes egészében megváltozó álláspontjáról, az egy vagy két voks híján Benešre adott magyar kisebbségi szavazatok számáról, megoszlásáról ld. még: MNL-OL K 64 1935–7–872. res. pol. Bonyodalmak a magyar pártoknak a köztársasági elnökválasztáson tanúsított magatartása körül.

42 Uo. Vö. *Angyal B.*: Érdekvédelem és önszerveződés i. m. (10. jz.) 199–202.

43 Uo. 202.

44 Ld. Szüllő fentebb már idézett 1935. december 28-i feljegyzését (Aide mémoire). MNL-OL K 64 1935–869. res.

45 A sok tekintetben ambivalens beszélgetés hangulatát jól kifejezi a konzultáció végén Szüllő alábbi mondata: „Miniszter úr, mi mindig nyílt és egyenes ellenfelek voltunk, s azok is maradunk!” OSZKK X. fond 11. sz. A feljegyzést közli Dokumentumok i. m. (11. jz.) 450–453.

csehszlovák kormányfő kezdeményezése főként a Szlovák Néppárt autonómiatörekvéseit kívánta leszerelni az országot négy tartományra (Cseh- és Morvaország, Szlovákia, Kárpátalja) felosztó decentralizációs politikával, s emellett az egyre radikálisabb szudétanémet törekvéseket a cseh- és morvaországi tartományok közt megosztani. Hodža az ellenzéki magyar pártok képviselőit csak azt követően fogadta 1938. július 20-án, miután kiderült, hogy pártjában, a Csehszlovák Köztársasági Párt nevű agrárpártban felfuttatott aktivista magyar képviselők támogatása semmilyen legitimitást sem jelentene a magyarkérdés kezelésében. Emellett a követi jelentésekből jól látta, hogy a magyar kormánynak sikerült a csehszlovákiai magyar kisebbségi kérdéssel kapcsolatosan Berlin, Róma és Varsó mellett London fogékonyságát is biztosítani.

Ezeket a nagy vitát kiváltó, de szövegszerűen csak 1938 tavaszán nyilvánosságot kapott státúmelképzeléseket a csehszlovák válság hónapjaiban a cseh közvélemény a válság által kikényszerített engedményeknek tekintette, s maga Beneš elnök is így kezelte őket. Pedig Hodža decentralizációs programja elvben a nemzetállami koncepciót felváltani hivatott multietnikus, nemzetiségi állam létrehozásának esélyét is magában hordozta. Egyértelmű többségi kormányzati támogatás hiányában és a Szudétanémet Párt kezdettől fogva negatív hozzáállása miatt a tervek csak végzetesen megkésve, a csehszlovák válság 1938. nyári szakaszában kerültek politikai nyilvánosság elé.⁴⁶ Az EMP-vezetés Hodža reformterveit jó ideig a cseh–német konfliktus kezelésének tekintette, s bár igyekezett elkerülni annak veszélyét, hogy a magyar kisebbségi kérdés veszítsen jelentőségéből, 1937 folyamán nem dolgozott ki új tervezetet a magyarkérdés megoldására.⁴⁷

A Szlovák Néppárt 1936. évi pöstyéni konferenciája, a szlovák autonómiatörekvések radikalizálódása miatt, ettől az évtől kezdve egyre kevésbé tűnt tarthatónak a szlovákiai és kárpátaljai „öslakos”-konceptió, amely az egész felvidéki magyar revízióorientált pártpolitika kiindulópontja volt.

Mindezek az 1935–1936-ban lezajlott változások felnagyították a – magyar külpolitikai érdekeket veszélyeztető – kisebbségi magyar pártközi konfliktusokat. Hovatovább minden érintett belátta, hogy a pártviszonyok alapkérdéseiben mihamarabb rendet kell teremteni. Ráadásul az 1935. május 19-i parlamenti választásokon a két magyar párt közös listája ugyan sikeresnek bizonyult, a 11 képviselői és 6 szenátusi mandátum azonban igen változatos regionális, nemzetiségi és ideológiai tagoltságot rejtett magában. A képviselők és szenátorok közt a magyarok mellett egy-egy szlovák és német is volt, a szlovenszkóiak mellett Korláth Endre személyében egy kárpátaljai, a katolikus többség mellett reformátusok, mérsékelt

46 *René Petrás*: *Menšiny v meziválečném Českoslovenku. Právní postavení národnostných menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Karolinum, Praha, 2009. 245–251., 256–259.; *Tóth, A.–Novotný, L.–Stehlik, M.*: *Národnostní menšiny i. m.* (8. jz.) 400–413.; *Rychlík, J.*: *i. m.* (32. jz.) 132–135.

47 *Simon Attila*: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2010. 62–64.

és radikális nacionalisták együttesen alkották a két párt közös parlamenti klubját.⁴⁸ A csehszlovákiai magyar politikában ezért a pártfúzió Budapest részéről történt kikényszerítése lehetett a megfelelő válasz, amely az aktivizmus és ellenzékiiség, a revízió és kisebbségi jogvédelem, az autonómiatörekvések és határmódosítások egyre inkább kibékíthetetlen koncepciói helyett egyértelműen a magyar kormányzati elvárásoknak megfelelő irányvonal felülkerekedését, s ezzel a fentebb már idézett Szüllő-féle doktrína megerősítését eredményezhette.

Az 1930-as évek második felében a kisebbségi magyar pártok egyesülése, illetve a felvidéki magyar társadalmi keretek újragondolása, a kulturális és oktatási intézményrendszer stabilizálása, a politikai program szempontjából pedig a rendezett magyarországi politikai és támogatási háttér biztosítása, valamint a szlovák autonomistákkal való együttműködés perspektíváinak a tisztázása jelentette a legkomolyabb feladatot. Az OKP és az MNP 1936. június 21-én eldöntött egyesülése után a kisebbségi magyar politikai elit számára a parlamenti munka másodlagossá vált.⁴⁹

Kísérletek a csehszlovák kormányzati kisebbségpolitika átalakítására

Hodža miniszterelnök és Beneš köztársasági elnök távolról sem felhőtlen viszonya – a Csehszlovákia megítélésében az 1930-as évek második felében gyors ütemben felhalmozódó válságjelenségek kezelése érdekében – rövid időn belül megváltozott. Az immár szövetségeseik részéről is felhangzó kritika leszerelésére szoroson együttműködtek a nemzetiségi reformcsomag, az ügynevezett nemzeti-ségi státútum tervezetének kidolgozásában. Ennek a korrekciós politikai elgondolásnak fontos részét alkotta a szlovák néppárti autonómiatörekvések leszerelése, illetve az együttműködésre megnyerhető német és magyar pártokhoz való közeledés szorgalmazása. Hodža és Beneš 1936–1938 között – a Hitler fokozódó nyomásgyakorlása miatt gyorsan kiéleződött csehszlovák válság ellensúlyozására – megpróbálták pótolni a csehszlovák nemzetiségi politika korábbi mulasztásait, s ezzel párhuzamosan egyezsége jutni az autonomista szlovák politikai erőkkal. Amikor kiderült, hogy többé az egyszerű kozmetikai beavatkozás már nem elég,

48 A közös jelölőlistával induló pártok összesen 254 943 szavazatot szereztek és ezzel 11 képviselői és 6 szenátori mandátumot nyertek. *Angyal Béla*: Választások az első Csehszlovák Köztársaságban. Fórum (2001) 1. Az 1935. évi utolsó két világháború közti csehszlovákiai választás nyomán létrejött képviselőtről ld. *Simon A.*: i. m. (47. jz.) 39.

49 A korabeli kisebbségi krónikás szerint ezek a változások az EMP egész politikázását átalakították. „Az Egyesült Párt a kedvező lelki és történelmi körülmények között kiépítette a magyarság kulturális szerveit, belül elszigetelt minden megbontási kísérletet, szociális elveinek tisztaságával meggyőzte a parasztság és a munkásság szökevényeit és megszervezte a fiatalságot. A reakciók hibáit jóvátette, igyekezett elhanyagolt gazdasági kérdéseket tisztázni, élgárdát létesített, azaz autonóm életűvé tette a magyarságot, s így várta a döntés óráját.” *Szvatkó Pál*: A visszatért magyarok. A felvidéki magyarság húsz éve. Révay, Bp., 1938. 110–111.

1938 tavaszán átfogó nemzetiségi jogi változások előkészítéséhez fogtak hozzá.⁵⁰ A Szudétanémet Párttal már 1936-ban elkezdett tárgyalások háttérmunkálatainak részeként Hodža Emil Sobota cseh kisebbségjogásznak adott megbízást a soknemzetiségű Csehszlovákián belüli nemzetiségi jogok újragondolására és a nemzetiségi struktúrájának megfelelő reális jogi konstrukció megalkotására.⁵¹

A köztársasági elnök 1936-ban igyekezett kapcsolatba kerülni az EMP vezetőivel, és erre Esterházyt tartotta a legalkalmasabbnak. Esterházy március 27-én saját immunitási ügyében kereste fel a köztársasági elnöki irodát, ahol – láthatóan előre megrendezett „véletlen” folytán – találkozott Beneš elnökkel, aki ekkor már konkrét kérést fogalmazott meg az EMP kormányba lépésére. Esterházy ezt az ajánlatot helyben elutasította, jelezvén, hogy a párt által benyújtott követelések közül „egyes kívánságok honorálása folyamatban van”, az összes sérelem orvoslásáig azonban „az egyesült magyar pártok nem adhatják fel ellenzéki pozícióikat”.⁵² Az EMP nevében Esterházy 1936 szeptemberében a csehszlovák kormányhoz újabb „előterjesztést” juttatott el, ezúttal „a kisebbségi nyelvhasználati sérelmek és követelések” tárgyában. Ez a dokumentum főleg a közigazgatási gyakorlat törvényellenes egynyelvűségének felszámolását, illetve a köz- és szakigazgatásban a magyarok alkalmazását sürgette, de rámutatott az oktatási és kulturális intézményekben kialakult államnyelvi túlsúlyra is.⁵³

Az EMP ügyvezető elnökének megnyerése érdekében Beneš még két alkalommal tett kísérletet. 1936. szeptember 10-én a köztársasági elnök szlovákiai rezidenciájában, a kistapolcsányi várkastélyban fogadta Esterházyt kihallgatásra, amit a pártelnök a saját kezű feljegyzése tanúsága szerint „a nyert utasítások alapján” elfogadott. A kétórás eszmecsere során Beneš – a korabeli realitásoktól gyakran egészen elrugaskodó nemzetközi eszme-futtatások alapján – azt a meggyőződését fejtette ki, hogy Csehszlovákiát a látszat ellenére nem fenyegeti külső veszély, a belpolitikai stabilitást pedig, a szlovákokkal szerinte küszöbön álló megegyezés alapján, biztosítani lehet. Ennek érdekében megismételte és immár személyes felkérésként – az Esterházyt fenyegető „rendtörvényes” ügyekre tett célzásokkal körítve – konkrét

50 A csehszlovák válság és a nemzetiségi elképzelések átfogó bemutatására ld. *Tóth, A.–Novotný, L.–Stehlík, M.*: Národnostní menšiny i. m. (8. jz.) 400–553.; *Valerián Bystrický*: Národnostný štatút a štátoprávne programy na Slovensku 1938. In: *Uő*: Od autonómie k vzniku Slovenského štátu. Výber zo štúdií, Prodama, Bratislava, 2008. 84–99.; *Simon A.*: i. m. (47. jz.) 129–147.

51 Erről a háttérmunkáról ld. pl. *Emil Sobota*: Národnostní autonomie v Československu? Praha, 1938. 121–122.

52 MNL-OL K 64 1936–7–240. res. pol. Esterházy „Mátyás” fedőnév alatt, Petrassevich Gyula pozsonyi konzul közvetítésével Bakách-Bessenyei György külügyminisztériumi tanácsosnak küldött cím nélküli jelentése, tkp. Esterházy Szűllő Gézának írott levelének másolata. Uo. 1936–7–250. Esterházy „Mátyás” fedőnév alatt, Petrassevich Gyula, pozsonyi konzul közvetítésével Kánya Kálmán külügyminiszterhez eljuttatott cím nélküli jelentése.

53 Az államigazgatás törvénytelen gyakorlatának megszüntetését követelő EMP-memorandum néhány követelése bekerült az 1938. évi nemzetiségi statútum nyelvi-jogi részébe. MNL-OL K 64 1936–593. res. pol. Előterjesztés a magyarságot képviselő törvényhozóknak a kisebbségi nyelvhasználati sérelmek és követelések tárgyában. (Az irat címének kézírásos kiegészítése: „Cseh kormányhoz benyújtott memorandum. Esterházy adta át.”)

javaslat formájában vetette fel Esterházy kormányzati szerepvállalását. Ő azonban a teljesítetlenül maradt magyar követelések mielőbbi elintézését sürgetve mereven elzárkózott a felkérés érdemi mérlegelésétől, s annak az EMP vezető testületeiben való megtárgyalásától. A pozsonyi konzulátuson keresztül azonnal Budapestre juttatott feljegyzés egész hangneme jól mutatja, hogy Esterházy a magyar kormányzati utasításokkal összhangban rendkívül tudatosan határolta el magát a csehszlovák köztársasági elnök javaslatától, kizárva ezzel a kormányzati szerepvállalás elvi lehetőségét is.⁵⁴

A Beneš köztársasági elnök által 1937-ben Esterházynek felkínált miniszteri pozíció egyértelmű elutasítása azt is jelezte, hogy az EMP ügyvezető elnökeként ekkor már nemcsak a csehszlovák köztársaság radikális belső nemzetiségpolitikai átalakítását tekintette céljának, hanem a revíziós változások előkészítését is. S minthogy a szlovák autonomizmus keretei között csökkent a magyar érdekek megvalósíthatóságának esélye, Esterházy egyre inkább magától értetődőnek tartotta a magyarországi külpolitikai törekvésekkel összhangolt politizálást. Csehszlovákia esetleges belső államjogi átalakításával, a csehszlovák válság alakulásával kapcsolatos véleményét az alábbi pontokban lehet röviden összefoglalni. Benešnek azt az 1936 januárjától többször megismételt igényét, hogy a magyar pártok, majd az egyesülést követően az EMP lépjen be a csehszlovák kormányba, Esterházy a teljesítetlenül maradt magyar nyelvi, kulturális, politikai követelések miatt eleve kizártnak tartotta. Súlyt helyezett arra, hogy a magyar kulturális, nyelvi követelések mellett mind erőteljesebben jelenjenek meg azok a politikai célok, amelyek a magyar kisebbség autonóm státuszának előkészítését szolgálnák. A tárgyalásokat alapvetően a csehszlovák–magyar viszony szélesebb nemzetközi kontextusában értelmezték, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy a csehszlovákiai magyarkérdést végső soron az államközi és nemzetközi tárgyalások rendezhetik véglegesen. E tekintetben Magyarország katonai egyenjogúságának elismertetése, az 1938. évi bledi magyar–kisantant tárgyalásokban testet öltött kompromisszum megkétszerezése, a Németország nélküli Kelet-Közép-Európa eleve illuzórikus forgatókönyve már nem tudott érdemi alternatívát jelenteni, ami Esterházy és az EMP-vezetés mozgásterét is meghatározta.

Azok a pártmemorandumok, amelyeket részben Beneš köztársasági elnöknek, részben a csehszlovák kormánynak, illetve a parlamentben nyújtottak be hivatalosan a Jaross Andorral közös EMP-elnökség éveiben, azt jelezték, hogy Esterházy mind a kulturális, mind a nyelvpolitika, mind pedig a gazdasági, intézményépítési kérdésekben igyekezett összekapcsolni a hagyományos sérelmi politizálást és az új típusú közösségszervező aktivitást. Az identitáspolitika szempontjából kulcsfon-

54 „Megmondom őszintén azt is, hogy legjobban szeretném azt, ha maga vállalná a miniszterséget, mert nekem bizonyos fokig, hogy úgy mondjam, tetszik, hogy [...] továbbra is meggyőződése után megy, holott az én meggyőződésem szerint politikájuk hamis vágányon megy.” MNL-OL K 64 1937–7–128. Esterházy Petrassevich Gyula pozsonyi konzul közvetítésével a miniszterelnökségre küldött cím nélküli jelentése. A jelentés eredeti száma: 1936–606. res. pol. Az iratot közölte: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. II. A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája 1936–1938. Szerk. Ádám Magda. Akadémiai, Bp., 1965. 151–159.

tosságú kérdésekben az önkormányzati jogokkal rendelkező közösség feltételeit kívánta megteremteni. Jól kivehetően tudatosította, hogy kisebbségi körülmények közt sem lehetett tartósan berendezkedni a történelmi kényszerhelyzetekre, és a szlovákiai és kárpátaljai magyarság önszerveződését bizonytalan idejű és kimene-
telű diplomáciai manővereknek alárendelni.

Beneš elnök Esterházyt a csehszlovák válság „forró” szakasza előtt utoljára 1937. február 15-én hívta magához, amikor felszólította az EMP elnökét, hogy perrel fenyegető „bűnügyében” adjon be kegyelmi kérvényt. Esterházy elérte, hogy e helyett Beneš elfogadja a „pertörlés” alternatíváját, amely egyszersmind azt is jelentette, hogy a magyar pártelnökkel szemben előkészített politikai pert a csehszlovák vezetés hajlandó volt ejteni. Beneš kérésére Esterházy másnap jelentkezett Jan Šrámek belügyminiszternél, aki az elhúzódó cseh–német tárgyalásokra hivatkozva aktív fellépésre kérte az EMP elnökét: „Itt volna a pszichológiai pillanat arra, hogy a német kérdés helyett a magyar kérdés kerüljön napirendre – mondta a csehszlovák belügyminiszter. – Terjessze tehát Mátyás [ez volt Esterházy harmadik fedőneve – Sz. L.] eléje az egyesült magyar párt pontosan lerögzített kívánságait, sérelmeit és javaslatait erre vonatkozólag és ő a kormányban bírt súlyánál fogva oda fog hatni, hogy a párt kívánságai a hivatalos tényezők által elfogadtassanak.”⁵⁵ A követelések teljesítése fejében Šrámek azt kérte Esterházytól, hogy támogassák Rómában az 1928-ban életbe lépett csehszlovák *modus vivendi* érvényesítését. A köztársaság és a Vatikán által 1927. december 12-én megkötött egyezmény felszámolta az esztergomi érseki joghatóságot a szlovákiai egyházmegyék felett, ugyanakkor csak kilátásba helyezte az új szlovákiai egyházmegyéknek a kialakítását. A kisebbségi magyar politikusok attól tartottak, hogy ezek a változások hátrányosak lesznek a szlovákiai magyar hívők számára, amennyiben például a csehszlovák állam egyetértési joga megakadályozhatta magyar püspökök kinevezését. A magyar pártelnök mindkét kérést egyértelműen elutasította, jelezve, hogy nem látja értelmét újabb követelések benyújtásának, mert a régié is elintézetlenül maradtak, a *modus vivendi* pedig a kisebbségi magyar egyházi sérelmek szempontjából aligha hozhat pozitív fordulatot.⁵⁶ Az immár a prágai kormánykörökből érkező sürgetésekre reagálva az EMP „A csehszlovákiai magyarság sérelmei” címmel 1937 májusában fogalmazott meg újabb memorandumot, amelynek kizárólagosan gravaminális jellege azt jelezte, hogy Esterházyék óvakodtak minden olyan kezdeményezéstől, amely a magyarkérdés kezelésében a szlovák autonómián kívül más konkrét javaslatot fogalmazott volna meg.⁵⁷

55 MNL-OL K 64 1937–7–128. res. pol. Petrassevich Gyula pozsonyi konzul 1937. február 15-i jelentése. Mátyás látogatása Benesnél és tárgyalása Sramekkel.

56 A *modus vivendi* magyar vonatkozásairól ld. Rác Kálmán: Tézisek *Az esztergomi érsekség diszmembrációja 1918–1938.* című PhD-értekezéséhez. ELTE BTK, Bp., 2008.; *Uő:* Az Esztergomi Érsekség és Csehszlovákia vagyoni vitája 1919–1938. Egyháztörténeti Szemle (2000) 1. <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/RACZ.HTM> (letöltve: 2013. május 18.). Vö. a 66. jz.-tel!

57 MNL-OL K 64 1937–7–280. res. pol. A csehszlovákiai magyarság sérelmei.

A szlovák autonómia magyar kisebbség- és külpolitikai kontextusa

A szlovák autonómatörekvéseknek a magyar kormánytól és a magyar kisebbségi pártoktól egyre inkább különváló, önálló vonalvezetése alapvetően kérdőjelezte meg az „öslakos-koncepció” és az autonómiaprogram értelmét. Ez különösen az OKP szempontjából jelentett hatalmas kihívást, hiszen a párt – a maga német és szlovák szekcióival, infrastruktúrájával, kapcsolatrendszerével, az SZNP-vel való személyi, ideológiai összefonódásaival – éppen a közös magyar–szlovák autonómiaelképzelések miatt érezhette magát meghatározó tényezőnek. Esterházy személy szerint egy ideig még bízott abban, hogy a Néppárt előbb-utóbb hajlandó lesz visszatérni az 1920-as években, jórészt a néppárti Vojtech Tuka által koordinált közös „öslakos”-politikához. Tény, hogy a közvetítő, ideológiaformáló és pénzelosztó magyarbarát szlovák politikust 15 éves börtönbüntetéssel sújtó 1929. évi Tuka-per után ennek az esélye minimálisra csökkent.⁵⁸ Az SZNP a pert követően különös óvatossággal alakította kapcsolatait a magyar pártokkal. Részben, mert azok revíziós elkötelezettségéről Hlinka környezetében meg voltak győződve, részben pedig azért, mert a párton belül folyamatosan erősödött a Jozef Tiso alelnök által vezetett „realista” csoport, amely a csehszlovák állam fenntartásában és a csehekkel való kiegyezésben látta a legkedvezőbb alternatívát. A Néppárt nemzeti radikális csoportja még kevésbé támogatta a magyarokhoz való közeledést, s látván a prágai parlamentbe benyújtott szlovák autonómatervezetek cseh elutasítását, a Csehszlovákián belüli megoldást sem tartotta járható útnak, s ezért egyre harciasabban követelték a pártvezetéstől az önálló Szlovákia alternatívájának képviselését.⁵⁹

Ettől kezdve 1938 őszéig a szlovák autonómatörekvések egyre határozottabban a Csehszlovákián belüli államjogi újrendezés keretei közt keresték a megoldást. Az SZNP politikájában a szlovák autonómia magyar revíziós alternatívája csak a Csehszlovákia megszűnésével számoló politikai tervekben maradt meg – egészen 1938 szeptemberéig – a legvalószínűbb forgatókönyvnek és alternatívának.⁶⁰ Az OKP vezetői, köztük Esterházy is, egyebek közt éppen a szlovák és

58 Az öslakos-koncepciót felváltani hivatott „katolikus blokk”, ill. „kisebbségi blokk”-elképzelésekben szintén már nem a magyar, hanem a cseh katolikusok, ill. a szudétanémetek érdekérvényesítő ereje volt a meghatározó. A szlovák autonómatörekvések bel- és külpolitikai kontextusának, tartalmi súlypontjainak, államjogi koncepciójának változásairól ld. pl. *Bystrický, V.*: Od autonómie i. m. (50. jz.) 84–99.; *Rychlík, J.*: i. m. (32. jz.) 132–140.; *Arpáš, R.*: Autonómia i. m. (15. jz.) 92–105.; *Simon A.*: i. m. (47. jz.) 94–95.

59 A párton belüli ellentétek különösen a párt 1935. évi, ill. póstyéni kongresszusa, valamint az ugyanazon év decemberében sorra került köztársaságielnök-választások idején éleződtek ki. Tisónak sikerült elérnie, hogy az elnökválasztások során az SZNP parlamenti képviselői Edvard Benešre adták le szavazataikat, amivel a párt átmenetileg egyértelművé tette elkötelezettségét a csehszlovák államegység mellett. *Arpáš, R.*: Autonómia i. m. (15. jz.) 39–52.

60 Hitler szlovákkérdéssel kapcsolatos álláspontjának alakulását Goebbels naplója és korabeli német diplomáciai források alapján vizsgálja, és a magyar–szlovák ellentétek németek általi felismerése nyomán kialakult új – az önálló Szlovákiát a Csehszlovák Köztársaság szétverésére, saját közép-dunai pozícióinak megerősítésére felhasználó – német koncepció összefüggéseit elemzi *Angela*

magyar katolikus együttműködés és blokkpolitika esélyének felszámolása miatt tartották kockázatosnak a Budapestről egyre határozottabban támogatott pártfűziós elképzeléseket.⁶¹ A másik oldalon viszont a – Hitler hatalomra kerülése után mind inkább külpolitikai kényszerhelyzetbe sodródott – csehszlovák kisebbségpolitikában olyan átrendeződések kezdődtek, amelyekben a szlovák autonómia helyett a szlovák különválás és szlovák állami önállóság alternatívája erősödött fel.

Az 1938. évi csehszlovák válság idejére a magyar népcsoport politikai képviselőjének súlypontja teljes egészében az Esterházy és Jaross vezette EMP-n belülre került. Ez egyrészt lehetővé tette az egy központból irányított, hisztériamentes felkészülést a revíziós változásokra, ugyanakkor a budapesti kormányzat igyekezett kivonni a párt vezetőit a többségi-kisebbségi konfliktusok első vonalából. Mindeközben Esterházyék igyekeztek megfelelő határozottsággal és egyértelműséggel reagálni a Hodža-féle státútumtervezet körül 1938 tavaszán-nyarán felgyorsult tárgyalásokra. Új, 81 pontos követeléslistát dolgoztak ki, és többször is tárgyaltak a csehszlovák miniszterelnökkel, valamint a csehszlovák válságban érintett felek közötti közvetítés céljából Prágába érkezett Lord Runcimannel.⁶² Jóllehet ezzel párhuzamosan nagy volt a nyomás az EMP vezetésére, hogy minden lépésüket hangolják össze a Konrad Henlein vezette Szudétanémet Párttal, ez néhány formális tárgyaláson kívül érdemi együttműködést nem eredményezett. Az 1937. május 11-i prágai találkozót követően sokáig nem történt semmi, mígnem 1937 novemberében Darányi Kálmán és Kánya Kálmán feladatuk kapták a csehszlovákiai német–magyar kisebbségi együttműködés fellendítését. Az 1938. februári budapesti egyeztetéseket követően, az ott született megállapodás ellenére a csehszlovák válság idején már nem sikerült érdemi politikai együttműködést kialakítani. Ezért nem vezethetett eredményre a szudétanémetek által kezdeményezett szeptember 15-ei prágai német–szlovák–magyar egyeztetés sem, amelyen Henleinék a három népcsoport szoros együttműködéséről szóló megállapodást szerettek volna kötni. Esterházy az EMP nevében az akkor még folyamatban lévő Hodža-tárgyalásokra hivatkozva tért ki a megállapodás elől.⁶³

Hermann: Inštrumentalizácia myšlienky slovenskej autonómie nacionálno-socialistickým režimom. In: Rozbitie alebo rozpad i. m. (3. jz.) 192–209.

- 61 A kisebbségi magyar pártvezetők a magyar kormányok meg-megújuló nyomására igyekeztek életben tartani az együttműködést az SZNP-vel. A maguk részéről egészen 1938 őszéig Szlovákia és Ruzsinszko autonómiájának követelése maradt a deklarált politikai cél. A szlovák néppártiak részéről azonban a Magyarországhoz való visszatérés lehetőségét az 1930-as évek elejétől kezdve egyre kevesebben tekintették komoly alternatívának. *Angyal B.:* Érdekvédelem és önszerveződés i. m. (10. jz.) 163–172.
- 62 A státútum- és a Runciman-misszió tárgyalásainak magyar vonatkozásairól részletesen ld. *Simon A.:* i. m. (47. jz.) 129–150.; *Molnár I.:* Esterházy János i. m. (5. jz.) 99–107.
- 63 A két kisebbségi párt közötti kapcsolatok 1937-ben egy budapesti megbeszélést követően váltak szervezettebbé, s haladták meg a korábbi ad hoc jelleget. Ez azonban jórészt csak a nemzetiségi státútum tervezeteinek elutasításában mutatkozott meg. A két párt közötti, a kárpáti és magyarországi németekkel kapcsolatos ellentétek mindvégig megoldatlanok maradtak. Az EMP vezetői pedig – egy-két kivételtől eltekintve – elfogadhatatlannak tartották a szudétanémetek által nyíltan képviselt náci ideológiát. MNL-OL K 64 1937–7–299. res. pol. A magyar és német pártok megbeszélése. Vö. *Spannenberger, N.:* Úloha národnostnej politiky i. m. (34. jz.) 276–278. A magyar–német kisebbségi

Az EMP vezetői az addigi irányvonalnak megfelelően kitartottak a szlovák autonómiakövetelések támogatása mellett, amelyek azonban éppen a válság hónapjaiban egyre inkább a csehszlovák állam legnagyobb problémáját, az államegység felbomlását gyorsították. Esterházy a csehszlovák parlamentben a kormánypárti képviselők nemtetszését kiváltva nyíltan autonómiapárti nyilatkozatot tett, megtevézve azzal, hogy a csehszlovák megoldásokkal szemben a szlovák autonómiát a magyar követelések teljesülése szempontjából is előnyösebbnek tartotta.⁶⁴ A szlovák autonómia kérdése körül kialakult feszültségek a magyar kormány mellett fokozatosan Hitler és a német kormány figyelmét is felkeltették a szlovák autonómia iránt. Esterházy 1938 áprilisában egyik budapesti jelentésében annak fontosságára hívta fel a figyelmet, hogy a szlovák autonómia ügyét Hodžák megpróbálják a csehszlovák állam stabilizálása érdekében felhasználni. A Csehszlovákia „destruálására” törekvő magyar politika érdekei viszont szerinte azt kívánják meg, hogy „úgy befelé, mint kifelé lehessen bizonyítani, hogy csehszlovák egység nincs”.⁶⁵ Ugyanakkor a magyar pártban többen is felfigyeltek a szlovák néppárti fiatalok körében gyorsan terjedő radikális magyarellenességre. Az sem tett jót a magyar–szlovák pártközi kapcsolatoknak, hogy XI. Pius pápa 1937 szeptemberében „Ad ecclesiastici regiminis incrementum” kezdetű bullájában a modus vivendi alapján jogilag is elismerte azt a csehszlovák követelést, hogy az egyházmegyei határokat az államhatárokkal összhangba hozva az esztergomi érsekség csehszlovákiai részei elszakadjanak a magyar egyháztól.⁶⁶

Ezzel együtt Esterházy egészen 1938 szeptemberéig nem kötelezte el magát nyíltan a nyilvánosság előtt a revíziós megoldás támogatása mellett. Természetesen sem Beneš, sem Hodža számára nem volt titok, hogy a magyar kormánnyal való együttműködése az 1930-as évek végén már egyértelműen a revízió céljának rendelődött alá. Budapest, s ennek megfelelően Esterházy számára egész Szlovákia és egész Kárpátalja Magyarországgal való egyesülése jelentette volna az ideális megoldást, ennek lehetetlenségét azonban legkésőbb 1938 nyarán, őszén maga is belátta. A Csehszlovákiával vagy akár a szlovákokkal való háborús konfliktust pedig Budapest, de különösen Esterházy minden áron megpróbálta elkerülni. Az EMP Hitlernek a csehszlovákiai magyarok revíziós fellépését sürgető nyomatékos felszólítását, illetve Prága nyugati szövetségeseinek a szudétanémet kérdés területi megoldása érdekében való fellépését követően, szeptember 17-én jelentette

együttműködéssel kapcsolatosan figyelemre méltó Szüllőnek a „német kérdés” kapcsán készített feljegyzése: „A német kérdést – és ezt Magyarország részére akarom hangsúlyozni – nekünk nem lehet úgy felfognunk, amint azt Magyarország érdekei német szempontból látják jónak, mert nekem Csehszlovákiában a csehszlovákiai magyarság szempontjából kell megítélnem a terepet. A hitlerista »Auslanddeutschtum« feltétlenül fenyegeti az egész világon minden államnak a határát, mert hiszen azt tanítja a »Mein Kampf«-jában, hogy a határok nem egyebek, mint az emberi energiának az eredményei. Ő tehát tagadja mind a geográfiai, mind pedig a geofizikai határokat. Ez tehát magyar szempontból mindenesetre óvatosságot igényel a német propagandával szemben, amit én megértek.” OSZKK X. fond 8. sz. Szüllő 1937. május 30-i cím nélküli feljegyzése.

64 Molnár I.: Esterházy János i. m. (5. jz.) 100.

65 Uo. 108–109.; Simon A.: i. m. (47. jz.) 141–147.

66 Árpás, R.: Autonómia i. m. (15. jz.) 100–101.; Rácz K.: Az Esztergomi Érsekség i. m. (56. jz.)

be a népszavazás iránti igényét a magyarok által lakott területekre vonatkozóan: „A csehszlovákiai magyar népcsoport önmaga kívánja a kezébe venni sorsának intézését, s e célból szüksége van arra, hogy biztosíttassék részére a jog, amellyel 1918-ban csak egyes nemzetek élhettek: az önrendelkezés joga.” A népszavazás alternatívájával a párt azt kívánta jelezni, hogy nem a szudétanémet fegyveres provokációk útját kívánja járni, hanem törvényes, demokratikus eszközöket keres saját helyzetének megoldására.⁶⁷ Ez az álláspont tükröződött a müncheni szerződést követő feszült hetekben is, amikor az EMP vezetésével 1938. október 7-én létrejött szlovákiai Magyar Nemzeti Tanácsnak (MNT) a magyar többségű területeken az első bécsi döntésig sikerült megőriznie a közrendet.⁶⁸

A szlovák autonómia ügye a müncheni négyhatalmi döntést követően Cseh-Szlovákián belüli megoldást eredményezett, amelyet a magyar kormány, s vele együtt az EMP is kényszerűen tudomásul vett. Az SZNP-n belül – Tiso 1938. májusi budapesti tárgyalásai és felemás ígéretei ellenére – teljes győzelmet aratott a magyarelles irányvonal, ami nem került el a csehszlovákiai magyarkérdésről a magyar kormány képviselőivel tárgyaló Hitler figyelmét sem. A szlovák autonómia ezt követően már nem a magyar revízió, hanem a Csehszlovákia teljes felszámolásában érdekelt hitleri politika eszközévé vált.⁶⁹ A kisebbségi politikus gyakran ellentmondásos közvetítői missziók vállalására kényszerült. Jól példázza ennek az államközi kapcsolatok átalakulása idején különösen nehéz szerepnek a „postás” szintjére való lefokozását az az epizód, amikor az SZNP Cseh-Szlovákián belüli autonómiatervét a lengyel és magyar kormánynak bejelentő szlovák pártmegbízott levelét Esterházy vitte Budapestről Tisonak 1938. október 6-án Zsolnára, ahol az SZNP a cseh-szlovák államon belüli szlovák autonómiát kikiáltotta.⁷⁰

*

67 Az EMP parlamenti és tartományi képviselőinek szeptember 17-i pozsonyi állásfoglalását szlovák levéltári források alapján idézi *Simon A.*: i. m. (47. jz.) 173. Vö. *Molnár I.*: Esterházy János i. m. (5. jz.) 109.

68 OSZKK X. fond, 1. MNT nyilatkozata, 1938. október 7. A nyilatkozatot részletesen elemzi *Molnár I.*: Esterházy János i. m. (5. jz.) 110–111. Az EMP revíziós „fordulatáról” részletesen ld. *Simon A.*: I. m. (47. jz.) 169–174.

69 A csehszlovákiai magyar kérdés, ill. a szlovák autonómia ügyének német megítéléséről ld. *Jörg K. Hoensch*: Slovesko a Hitlerova východná politika. Hlinkova slovenská ľudová strana a medzi autonmiou a separatizmom 1938–1939. VEDA, Bratislava, 2002.; *Hermann, A.*: i. m. (60. jz.) 198–206.; *Szarka László*: Németország szerepe az első bécsi döntés előkészítésében. In: *Visszacsatolás vagy megszállás. Szempontok az első bécsi döntés értelmezéséhez*. Szerk. Simon Attila. Nógrád Megyei Levéltár–Selye János Egyetem, Balassagyarmat, 2010. 21–41.

70 Ján Farkaš, az SZNP megbízottja 1938. október 2-án és 5-én tájékoztatta a varsói, ill. budapesti kormányt az SZNP Csehszlovákián belüli autonómiát megvalósítani kívánó programjáról. A budapesti tárgyaláson érdemi hozzászólás nélkül részt vevő Esterházyt kérte meg arra, hogy kézbesítse Tisonak az alábbi rövid üzenetet: „A lengyelek a magyarok érdekében dolgoznak, s Árva és Szepes egy kis részét is maguknak akarják. A magyarok Szent István koronájának oltalma alá szeretnének venni bennünket. Ezért éljen az önálló Szlovákia.” Farkašnak az 1938. október 2–5-i varsói tárgyalásairól 1968-ban, harminc évvel később készített leírását közli *Rychlik, J.*: i. m. (32. jz.) 325–332. (az idézet: 331.)

Irredenta, revizionista politikus volt-e Esterházy János? Ebben a kérdésben ideje egyértelműen, ugyanakkor a korabeli realitásokból kiindulva fogalmaznunk. A határrevíziók ügye a két világháború közötti közép-európai államközi viszonyok központi kérdése volt. Az államalapító T. G. Masaryk és az őt követő Beneš sem zárták ki eleve a megoldási lehetőségek közül, de természetesen a status quo híveiként későbbi, kölcsönös megállapodásokra gondoltak. Esterházy János a nemzeti önrendelkezési elv bázisán állva, magától értetődő, legitim törekvésnek tekintette a revíziót, amennyiben nem társul erőszakkal, a másik nemzet jogainak csorbításával. Esterházy revizionizmusa népi, nemzeti, etnikai és történeti elemek szintéziseként részben idealisztikus elképzelés volt. Ugyanakkor modern kisebbségi politikusként mindent elkövetett annak érdekében, hogy ez előtt a kisebbségi önrendelkezés előtt bel- és külpolitikai eszközökkel utat nyisson. A szlovák autonómiához kötődő magyar revíziós illúziókat végig osztotta, de a szeptemberi válság napjaiban kénytelen volt felismerni, hogy az csupán a csehszlovák állam felbomlásának az eszköze, a magyar revíziót a modern szlovák nemzetépítő nacionalizmus magyarelles éle miatt nem lehet erre az alternatívára építeni.

Az első bécsi döntést megelőzően létrehozott Magyar Nemzeti Tanács dokumentumaiból látható, hogy a csehszlovákiai magyar politika a két évtizedes kisebbségi korszak tapasztalatait is megpróbálta integrálni a Magyarországhoz való visszatérés aktusaként elképzelt revízió programjába. Be kell látnunk: igen mérsekelt sikerrel.

A csehszlovák válság 1938 augusztusában elkezdődött záró szakaszát leszámítva, Esterházy elsősorban a Prága–Pozsony–Budapest háromszögben kívánta értelmezni a felvidéki magyarkérdést. A müncheni szerződés előtt és után próbált személyesen is bekapcsolódni a magyar szempontból minél kedvezőbb határrevízió nemzetközi előkészítésébe, és ennek érdekében Varsóban, illetve Rómában is tárgyalásokat folytatott. Pártelnöki tevékenységének súlypontját azonban a csehszlovákiai magyar kisebbség társadalmi, kulturális és politikai megszervezése, valamint a magyar kisebbség jogi helyzetének, politikai státuszának javítását célzó erőfeszítések jelentették. Az a tizenkét memorandum, amelyet részben Beneš köztársasági elnöknek, részben a csehszlovák kormánynak, részben pedig a parlamentben hol interpellációként, hol pedig beadványként nyújtott be az EMP Esterházy elnöksége éveiben, azt jelezte, hogy Esterházy János mind a kulturális, mind a nyelvpolitikában, mind pedig a gazdasági, intézményépítési kérdésekben igyekezett következetes sérelmi és közösségépítő politikát folytatni, miközben ezzel a csehszlovák közeledési kísérletek komolyságát is tesztelni tudta.

A kisebbségi magyar politikai program szempontjából a rendezett magyarországi politikai és támogatási háttér biztosítása, valamint a szlovák autonomistákkal való együttműködés kialakítása jelentette a legkomolyabb feladatot, hiszen a csehszlovák válság hónapjaiban készen kívánt állni a nagyhatalmak által biztosított határrevízióra és az ahhoz kötődő változásokra.

Esterházy álláspontjának fejlődését vizsgálva azt látjuk, hogy az aktivista Szent-Iványival való nyílt szembe fordulást, a Beneš elnök által felkínált kormányzati rész-

vétel egyértelmű elutasítását az EMP élén előbb a Csehszlovák Köztársaság radikális belső nemzetiségpolitikai átalakításával kötötte egybe. Miután ennek alapeleme, a szlovák autonomizmus nem szolgálta a magyar érdekeket, magától értetődően fogadta el a nagyhatalmi felhatalmazáson alapuló, békés revízió alternatíváját. Ez azonban kizárta az integráns területi megoldás lehetőségét. Egyszersmind rámutatott a térség fokozatos nemzetállami átrendeződésének sok konfliktussal járó folyamatára, amely egészen más körülmények közt, a 20. és 21. század fordulóján ment végbe.

LÁSZLÓ SZARKA

PROTECTION OF MINORITIES, AUTONOMY AND REVISION THE ROLE OF JÁNOS ESTERHÁZY IN THE FORMATION OF THE HUNGARIAN POLICY IN CZECHOSLOVAKIA 1932–1938

The present study starts with an examination of the changes in the historiographical and political appreciation of János Esterházy, who played an outstanding role in the party politics of the Hungarian minority in Czechoslovakia in the 1930s, and of the divergent attitudes of Hungarian, Czech and Slovak historiography. Consequently, it focusses on three questions. At first it examines the influences of Hungarian revisionist foreign policy, which became more intensive in connection with domestic changes and the accession to power of Hitler in Germany, on the behaviour of Hungarian ethnic parties in Czechoslovakia. The role of Esterházy gained momentum in the process in the course of which the government policy at Budapest, not content with the ethnic party system which had prevailed thus far, forced the fusion of the christian socialist and the national parties, giving birth to the United Hungarian Party in Czechoslovakia in 1936. As president of the party, and then as MP in Prague, the prime goal of János Esterházy was to widen continuously the scope of minority rights, and posed as the champion of initiatives aimed at enlarging those rights against the Czechoslovak government, while always taking care to avoid the traps of governmental cooperation. At the same time, he was in continuous contact with the government circles at Budapest, and through the Hungarian embassy he informed the Hungarian Ministry of Foreign Affairs and the Bureau of the Prime Minister about his steps. On the other hand, he made efforts to adapt himself to those measures which could be interpreted as manifestations of a certain self-correction on the part of Czechoslovak policy towards the minorities. The study pays special attention to the discussions between President Edvard Beneš and János Esterházy, and to the reception among the minority Hungarians of the ethnic statute which was initiated by prime minister Milan Hodža.

In the Slovak question, which was decisive from the point of view of the first Czechoslovak Republic, Esterházy tried in vain to push to the fore the Hungarian interests and orientation of the autonomy policy represented by the Slovak People's Party. In the last section, the author examines the special features in Slovakia and among the local Hungarian minority of the settlement of the Czechoslovak crisis by the great powers, and the German receptions of the Slovak efforts at independence. The success of Hungarian revisionist policy at Vienna, the Slovak autonomy, and then the establishment of the independent Slovak state, in contrast to the political aspirations of the Hungarian minority in Czechoslovakia in the interwar period, realised not global but ethnic revision. The role of Esterházy in this process full of conflict was, subjected to decisions of domestic and foreign policy, rather limited.

